

a tulajdonnévvé válást; ehhez társulhatott a becézés funkciója, egyúttal azt is elősegítette, hogy az idegen elem belesimuljon a magyar névrendszerbe.

Részproblémaként a szerző az alpnév és a származéknév viszonyát is tisztázni törekszik névelméleti síkon. A két terminus egymással szoros összefüggésben, egymást kölcsönösen meghatározva értelmezhető, állítja a szerző. Alpnév minden olyan személynév-alak, amelyből különböző névalkotási eljárásokkal újabb személynévformák alakulnak, származéknévnek minősülnek viszont azok a személynevek, amelyek valamely más személynévből másodlagosan keletkeztek. A személynévképzők és a képzett személynevek vizsgálatát azonban megnehezíti az, hogy számos névformáns a magyar és a szláv nyelvekben is előfordul, ezeknek a keletkezéstörténeti értékelése is bizonytalan. Ómagyar kori őseink tudatában a készen kapott idegen nevek és a magyar alkotások összekeveredhettek. Bizonyos képzők (-ka, -ke, kó, -kő, -csa, -cse) elterjedéséhez az is hozzájárulhatott, hogy az adott morféma a szláv nyelvekben is produktív személynévképző volt. Az alpnév és származéknév problematikájából a forma az, amely biztosabban tisztázható, a morfológia és struktúra mögötti funkcionális jelleg kevésbé megragadható. Azok a képzőelemek, amelyek a referáló funkciójú származékeveket létrehozták, az affektív funkciót is hordozhatták.

4. Az első kötetet lezáró összegezés megállapítja, hogy a korai ómagyar kor személynév-rendszere sajátosságjelölő és referáló nevekből álló szisztémaként fogható fel, majd a nexusnevek révén hárombázisúvá válik. A nexusnevek megjelenése az egyes névfajtáknak a szerkezetben való használatával is együtt járt. A szakirodalomban használt *egyelemű, kételemű névrendszer* terminusokat is elméleti alapon bírálja a szerző. A névrendszer fejlődésének bármely időszakában egy személyhez több névforma is kapcsolódhatott, ezzel az egynevűség mint rendszermeghatározó jegy nem fér össze. A névformákat úgy írhatjuk a le a legeredményesebben, ha a szerkezetüket a bennük levő alpnévfajták alapján elemezzük. Tehát a szerző szerint a névformák egy-, két- vagy háromrészes voltáról kell beszélni aszerint, hogy bennük hány alpnévfajta jelenik meg. A családnevek megjelenése előtt az egyrészes névszerkezetek domináltak, az öröklődővé válás a két- vagy többrészes névformákat is életre keltette. Gazdag irodalomjegyzék és névmutató zárja az itt ismertetett kötetet, melynek témáját a szerző külön kötetként közzétett munkájában – az eredeti értekezés második felében – folytatja tovább.

B. GERGELY PIROSKA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8096-6416>

Miskolci Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

**JAKOB EBNER, Wörterbuch historischer Berufsbezeichnungen
[Történeti foglalkozásnevek szótára]**

Walter de Gruyter, Berlin–Boston, 2015. 1027 lap

Nem elsődlegesen névtani szakmunka, de névtani vonatkozásokban és tartalomban bővelkedő kiadvány a német nyelv történeti foglalkozásneveiről a közelmúltban megjelentetett

kötet. A kiadvány a mintegy 6500 foglalkozásnévi szócikk és (az utalókkal együtt) 15 000 címszó mellett ugyanis 5300 foglalkozásnévi eredetű német családnevet is felvesz anyagába, a megfelelő szócikkbe rendezve. Mint tudjuk, a foglalkozásnevekből létrejött családnevek e névfajta egyik fő kategóriáját alkotják világszerte, a német nyelv családnév-rendszerében pedig különösen is gyakori típusként vannak jelen. Egy ilyen szótár tehát nem csupán művelődés-, gazdaság- és társadalomtörténeti, illetve családtörténeti, hanem nyelvtörténeti és onomasztikai szempontból is számba veendő lehet.

A kötetet rövid előszó és használati útmutató nyitja (V–VI, 1–7), amelyeket bőséges szakirodalom- és forrásjegyzék, illetve rövidítésjegyzék követ (7–30). A kiadvány nagyját a szótári rész alkotja (31–868), melyet a különböző mutatók – a szótárba felvett családnevek, a szócikkben ekvivalensként szereplő latin foglalkozásnevek, valamint a szótárbeli szóalakok a tergo mutatói – egészítenek ki (871–1027).

A szótárban történeti (részben már kihalt, részben ma is létező) foglalkozások (részben ugyancsak kihalt) megnevezései (illetve azok történeti és regionális változatai) szerepelnek, a standard változatnak megfelelő címszó alá sorolva, utaló címszók sorával kiegészítve. A szócikkben a variánsok megadásán túl számos esetben a foglalkozás latin megnevezése, rendhagyóbb esetekben pedig a foglalkozásnév nőnemű változata, illetve többes számú alakja is helyet kapott. A szócikk állandó részét alkotja a jelentés megadása (olykor részletesebb kifejtéssel és magyarázatokkal együtt), valamint az etimológia meghatározása. Ezt követően közli a szócikk – ha vannak ilyenek – az adott foglalkozásnévből keletkezett családneveket. A szócikkben helyet kapnak még a szinonim foglalkozásnevekre, az adott foglalkozásnévvel való összetételekre és a kapcsolódó szócikkre való utalások, illetve a fontosabb szakirodalmi hivatkozások. Szó- és névtörténeti szótár volta ellenére a kötet pontos nyelvtörténeti adatokat ugyanakkor nem közöl. A családnevek köréből – jellegéből adódóan – csak a közvetlenül a német nyelv foglalkozásneveiből keletkezetteket veszi fel anyagába (a más módon, például metonimikusan foglalkozásra utalókat nem).

Lássunk néhány konkrét példát a szótár tartalmára, illetve tanulságaira vonatkozóan.

A foglalkozásnevek egy számottevő részéből – a kötet adatai szerint legalábbis – nem lett családnev; pl. a *Bombardier*, *Bombardista* szavakból sem, míg a hasonló jelentéskörbe tartozó *Büchschmied*, *Büchschütze* 'fegyverkovács' foglalkozásnevek családnevekben is folytatódtak.

Egyes idegen nyelvi eredetű családneveknek lehetett olyan alakváltozatuk, amely az adott foglalkozásnév magyar nyelvi megfelelőjével is egybeesik; pl. a *Meister* 'mester' *Mester* variánsának esetében (foglalkozásnévként és családnévként is felvéve a kötetbe). Ez adott esetben a névetimológiai kutatásokban lehet figyelembe veendő.

A kötet anyaga segíthet néhány ritkább, akár Magyarországon is előforduló családnév eredetének megfejtésében; pl. *Noster* (vö. ÚCsnT. *Noszter*: 8 fő) ↗ *Paternosterer* ('rózsafüzér készítője', ill. 'borostyánkő megmunkálója').

A foglalkozásnév mai formájától különbözhetnek a családnevekben (tipikusan) előforduló alakjai; l. pl. a *Maler* 'festő' címszó alatti családnevek (névvariánsok) teljes sorát: *Mahler*, *Mähler*, *Mehler*, *Meler*, *Mohler*, *Möhler*.

Egy-egy foglalkozásnév számos különböző konkrét foglalkozást jelölhetett; pl. *Brenner* (4 jelentés), *Feuermann* (5 jelentés), *Meier* (7 jelentés) stb. Ez a megfelelő családnév-előzmények motivációs hátterének meghatározásában, gazdaság- és társadalomtörténeti tanulságainak számbavételében lehet fontos szempont számunkra. Az elkülönülő foglalkozások

megnevezésére összetett foglalkozásnevek is születtek; l. pl. a *Maler* 'festő' címszó alatt megtalálható több tucatnyi összetett foglalkozásnévben, *Atzmaler*-től a *Zimmermaler*-ig, de még inkább a *Meister* 'mester', *Schmied* 'kovács' stb. címszók alatt (az utóbbiaknál a foglalkozásról, ill. a foglalkozásnév jelentéséről szóló rész is hosszabb kifejtéssel). Persze az összetett foglalkozásneveknek már messze nem mindegyike adatolt családnévként is. (A szócikkeken belül azon összetett foglalkozásnevek szerepelnek, melyeknek utótagja a címszóként szereplő foglalkozásnév; azok viszont, melyeknek ez előtagja, csak az adott címszót követő betűrendi helyükön kaptak helyet a szótárban.)

A szócikkekben megadott szinonimák sora tovább árnyalja a foglalkozásnevek egykori jelentésére és rendszerére vonatkozó ismereteinket; l. pl. a *Meier* (*Hofmeier*) és a *Hofmeister* részleges szinonímiáját, de egyúttal eltéréseiket is a vonatkozó szócikkekben.

A régi foglalkozások megnevezései, ezek családnévi következményei, s mindezek történeti tanulságai folyamatosan foglalkoztatják a különböző tudományterületek, illetve a múlt kutatóit. Érdeklődésükre tarthat számot ez a kötet, mely egyúttal egy sajátos, a névkutatók számára is tanulságos szótári típus képviselőjeként is érdemes lehet a figyelmünkre.

FARKAS TAMÁS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7732-2302>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

BÁBA BARBARA, Földrajzi köznevek térben és időben

A Magyar Névarchívum Kiadványai 39. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2016.

187 lap

1. BÁBA BARBARA annak a debreceni névkutató műhelyben kialakult fiatal nyelvész-nemzedéknek a tagja, amelynek képviselői az elmúlt években rendkívül tudatosan, szisztematikus építkezéssel tárják föl a magyar helynevek máig fennmaradt kérdéseit, rendszerszerű összefüggéseit, egyedi és általános-elméleti jellemzőit. A szerző eddigi munkásságának, tanulmányainak és disszertációjának mintegy summázatát találjuk az itt ismertetett kötetben: a helynevek létrejöttében kiemelt szerepet játszó földrajzi köznevek komplex elemzését. Munkájának fontos előzménye a 2014-ben megjelent Magyar földrajzi köznevek tára (NEMES MAGDOLNA szerzőtársaként; Debrecen, 2014), amely minden bizonnyal kellő rálátást biztosított számára e szócsoporthoz, és biztos alapul szolgált a földrajzi köznevek sajátosságainak leírásához. Meg kell még említenünk, hogy a szerző nem csupán íróasztala fölé görnyedve mélyült el a helynevek világában, hanem az élőnyelvi gyűjtésekből, névtárak szerkesztéséből is kivette a részét (Hajdúdorog helynévtárának összeállításával, illetve a Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynévgyűjteményének szerkesztésével; vö. Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és Hajdúhadházi járás helynevei; Debrecen, 2015), így az élő névhasználat egyedi mozzanatai is formálhatták gondolatait a földrajzi köznevek térbeli és időbeli leírásában.